

בחירת משה גדול הנביאים

ראשי פרקים

1. הקדמה
2. הקושיות
3. מסירות נפש למען החלשים
4. יחס הרמב"ם לנושא הנבואה ולנבואת משה רבינו
5. סיכום

1. הקדמה

אחד הנושאים החשובים, בהם עוסקת התורה בתחילת ספר שמות, הוא בחירתו של משה להנהיג את עם ישראל ולהוציאו ממצרים. התורה מפרטת לנו בפרטי פרטים את ניסיונות השכנוע של הקב"ה את משה, בלא פחות מ- 40 פסוקים, וב- 25 פסוקים נוספים היא מפרטת את חייו של משה לפני המפגש עם הקב"ה. אין ספק שבחירת כל מנהיג היא דבר חשוב ביותר, שעשוי להשפיע בעתיד על התפתחות כל עם. אך במקרה שלנו הבחירה חשובה הרבה יותר, מכיוון שמדובר לא רק על מנהיג מדיני, אלא על מנהיג רוחני, מנהיג שראוי לקבל ולהנחיל את התורה שתעצב את דמותו של העם היהודי במשך אלפי שנים, בצורה כ"כ שונה מכל שאר העמים, וכן תעצב בעקיפין את דמותו של העולם כולו. לכן ראוי ללמוד נושא זה לעומק ולנסות להבין ממנו מה היא דמות האדם והמנהיג האידיאלי שראוי שנלמד ונלך בדרכה.

2. הקושיות

עיון בפסוקים, שלכאורה אמורים להסביר לנו מדוע נבחר משה להנהיג את עם ישראל, מגלה בדיוק את ההיפך. הפסוקים מספרים לנו על עובדות רבות ומגוונות, המעידות לכאורה דווקא על חוסר יכולתו וחוסר התאמתו של משה, להנהיג את עם ישראל:

1. התורה מספרת לנו כי הוא גדל בבית פרעה לאחר שבת פרעה הצילה אותו ואימצה אותו לבן. במשך שנים רבות הוא מנותק מעמו וניתן לראות זאת היטב בפסוק (ב, יא):
וַיְהִי בְּיָמֵים הֵהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל אָחִיו וַיֵּרָא בְּסִבְלָתָם וַיֵּרָא אִישׁ מִצְרִי מִפְּהַ אִישׁ עִבְרִי מֵאֶחָיו.

במשך כל ימי ילדותו משה מנותק מהעם. אך זה לא הכל. לאחר המפגש הקצר של משה עם עמו (הרג המצרי והמריבה בין שני העבריים הניצים), משה בורח למדיין ומתנתק מהעם ליותר מ- 60 שנה, ובהתגלות הבאה שלו הוא כבר אדם זקן בן שמונים.

- לכאורה, מנהיג העם צריך להיות אדם המגיע מתוך העם, אדם שמבין, מזדהה ולוקח אחריות על צרותיו וסבלותיו של העם.
2. הפסוקים מלמדים על כך שאין למשה שום ניסיון ציבורי, ובודאי שלא ניסיון הנהגתי. משה בעצמו מבטא זאת בדבריו אל הקב"ה (ג, יא):
מִי אֲנִי כִּי אֵלֶיךָ אֶל פְּרִעָה נָכִי אוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם.
- משה מכיר בכך שהוא לא עשה עד כה שום דבר מיוחד ואם כן, הוא איננו ראוי להנהיג את עם ישראל.
3. כפי שאמרנו, משה גדל וחונך בבית פרעה. בית זה הוא אולי הבית הרחוק ביותר מחיי תורה הקיים במצרים. כולנו מכירים את כוחה העצום של ההשפעה החברתית והתורה מכירה זאת טוב מכולנו (לדוגמה התנגדות האבות לנישואי בניהם עם בנות כנען, מצות ניפוץ מצבות של ע"ז וגירוש שבעת העממים אם לא יקבלו עליהם שבע מצוות בני נח ובראשם איסור ע"ז, כדי שלא יחטיאו את בני ישראל וכו'). מדוע אם כן ה' בוחר למנהיג, דווקא אדם שגדל בבית כזה?
4. בהמשך ספר שמות מספרת התורה (ז, ז):
וּמֹשֶׁה בֶן שִׁמְוֹנִים נֶאֱהָרָן בֶּן שְׁלֹשׁ וּשְׁמֹנִים שָׁנָה בְּדִבְרֵם אֵל פְּרִעָה.
- משה הוא כבר ישיש בן שמונים באותה העת. האם זהו הגיל האידיאלי של אדם להפוך למנהיג? ואם הגיל לא מהווה מגבלה אז מדוע לא לבחור כבר את האח הבכור והצדיק שהנהיג את העם במשך השנים שמשה היה במדיין?
5. משה עקשן ומרדן אפילו כלפי הקב"ה. הוא ממאן לקבל עליו את התפקיד מספר פעמים עד שלבסוף אפילו הקב"ה מביע כלפיו את זעמו. ובלשון התורה (ד, יד):
וַיַּחַר אֵף ה' בְּמֹשֶׁה.
6. הוא קטן אמונה, ומסרב להאמין שהעם ישמע בקולו גם לאחר שהקב"ה נותן לו שלוש אותות שיעשה בפני העם על מנת שיאמינו בו (הפיכת המטה לנחש, הפיכת היד למצורעת והפיכת מי היאור לדם).
7. משה בעצמו מלמד על אחד מחסרונותיו:
וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֵל ה' בִּי אֲדֹנָי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנִי גַם מִתְמוּל גַּם מִשְׁלֹשׁ גַּם מֵאָז דִּבַּרְתָּ אֵל עֲבָדֶיךָ כִּי כָבֹד פֶּה וּכְבֹד לְשׁוֹן אֲנִי.
- לכאורה מנהיג צריך להיות אדם רהוט וכריזמטי, היכול לסחוף אחריו עם שלם.
8. הפסוקים מציגים לנו גם את דמותו של אהרון אחי משה (פרק ד, יד-טז, כז-לא). נראה כי דווקא אהרון הוא הדמות הראויה להנהיג. הוא הבכור, הוא רהוט דיבור יש לו ניסיון הנהגה של עשרות שנים והוא בעל מידות טרומיות (הוא **שמה אפילו בלבן**, לפעול עם משה שנבחר להנהיג את עם ישראל על פניו). לאור השוואה זו מתחדדת עוד יותר השאלה הגדולה: מדוע נבחר משה להנהיג את עם ישראל ולא אהרון?

3. מסירות נפש למען החלשים

הפסוק הראשון המתאר את פעולתו של משה מרגע התבגרותו הוא (ב, יא): "ויגדל משה, ויצא אל אחיו וירא בסבלתם". בפירושו לפסוק נותן רש"י תשובה פשוטה אך מדהימה לשאלתנו: "ויגדל משה" - אמר ר' יהודה בר' אילעי: הלא כבר נאמר ויגדל הילד, הראשון לקומה והשני לגדולה, שמינהו פרעה על ביתו.

מכאן שמשה, נכדו המאומץ של פרעה, מתמנה לאחד התפקידים החשובים ביותר בממלכה האדירה 'מצרים', וכמובן שמתוקף תפקידו הוא צריך לדאוג ככל האפשר לשגשוגה של הממלכה. למרות זאת, לפי רש"י, הפסוק מתאר לנו מהו באמת הדבר הראשון, שהפקיד הבכיר עשה ביומו הראשון: "וירא בסבלתם" - נתן עיניו ולבו להיות מצר עליהם.

ובכן, בניגוד גמור למצופה ממנו, משה לא יוצא לבדוק איך אפשר ליעל את העבודה ולהגדיל את התפוקה של הממלכה המצרית. להיפך, משה יוצא להקל את סבלם של אחיו העבדים, תוך כדי פגיעה בסדרי הממלכה המצרית ובתפוקתה! כבר בסיוור הראשון נאלץ משה, לקחת אחריות ולהציל עשוק מיד עושקו, גם במחיר של איבוד מעמדו הרם בבית פרעה וסיכון חייו במידה וייתפס. כמו שכותבת התורה (ב, יא-יב):

וַיֵּרָא אִישׁ מִצְרַיִם מִכָּה אִישׁ עֲבָרִי מֵאֲחִיו: וַיִּפֶן כֹּה וַכֹּה וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ וַיֵּן אֶת הַמִּצְרַיִם וַיִּטְמְנֵהוּ בַחֹל.

גם יומו השני של משה בתפקיד מוקדש לסיוור במקומות העבודה. וגם הוא מסתיים בניסיון למנוע עוול, שבו שוב חייו של משה עומדים בסכנה. ובלשון התורה (ב, יג):

וַיֵּצֵא בַיּוֹם הַשֵּׁנִי וְהַיְהוּא שְׁנֵי אַנְשִׁים עֲבָרִים נָצִים וַיֵּאמֶר לְרָשָׁע לְמָה תִּפְּחֶ רַעְךָ.

ובהמשך (ב, טו):

וַיִּשְׁמַע פְּרַעֲה אֶת הַדְּבָר הַזֶּה וַיִּבְקֹשׁ לְהַרְג אֶת מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פְרַעֲה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל הַבְּאֵר.

משה הופך בעקבות מעשיו לאסיר נמלט שעל ראשו צו הסגרה למעצמה הגדולה השכנה, ולפליט חסר זכויות בארץ מדין. למרות כל זאת, כאשר הוא נתקל בעוול, המעוגן בנורמות חברתיות הנהוגות במשך שנים רבות, הוא איננו מסוגל להבליג, ולכן הוא קם להושיע את בנות יתרו מיד הרועים העושקים אותן (ב, טז-יז):

וּלְכֹהֵן מִדְיָן שָׁבַע בָּנוֹת וַתְּבֹאֵנה וַתִּדְלָנה וַתִּמְלֹאֵנה אֶת הָרְהֻטִים לְהַשְׁקוֹת צֹאן אֲבֵיהֶן: וַיָּבֹאוּ הָרְעִים וַיִּגְרְשׁוּם וַיִּקַּם מֹשֶׁה וַיּוֹשַׁעַן וַיִּשְׁקֶ אֶת צֹאנָם.

אם נסכם, את דברינו עד כאן ניתן לומר, שלצד מגרעותיו הרבות של משה, יש לו גם תכונה אחת בולטת במיוחד והיא תכונת החסד והאחריות להציל כל אדם מיד עושקו, אפילו במחיר סיכון

מעמדו וחיו. אך יש צורך לברר מה כל כך מיוחד בתכונה זו, עד שהיא מאפילה על כל שאר התכונות ומובילה לבחירתו של משה.

יחס הרמב"ם לנושא הנבואה ולנבואת משה רבינו

בספרו "מורה נבוכים" (חלק ב', פרק לה) מציג הרמב"ם דווקא את הנבואה כתכונה שעומדת בראש סולם הערכים ולא את החסד:

דע כי אמיתת הנבואה ומהותה הוא שפע השופע מאת ה' יתהדר ויתרומם, **באמצעות השכל** הפועל על הכח ההגיוני תחילה ואחר כך על הכח המדמה, **וזו היא רוס מעלות האדם ותכלית השלמות** שאפשר שתמצא למינו ומצב זה הוא תכלית שלמות הכח המדמה...

הרמב"ם מדגיש שהגיבור אליו צריך להידמות והתכונה המרכזית אליה צריך לשאוף, היא הנבואה, שכל כולה סוג של קשר, בין האדם לבין האלוה- ואין לה שום קשר ליחס בין האדם לחברו.

יותר מזה, בפרק ז' מהלכות יסודי התורה, מבדיל הרמב"ם את נבואת משה רבינו מנבואת שאר הנביאים:

כל הדברים שאמרנו הם דרך נבואה לכל הנביאים הראשונים והאחרונים, חוץ ממשה רבינו, רבן של כל הנביאים ומה הפרש יש בין נבואת משה לשאר כל הנביאים, שכל הנביאים בחלום ובמראה ומשה רבינו מתנבא והוא ער ועומד שנאמר...

אם רוס מעלת האדם הוא הנבואה והקשר בין האדם לקונו, אז למה לא לבחור את גדול הנביאים מבין יושבי בית המדרש השקדניים, שכל חייהם עוסקים רק בניסיון לבנות ולחזק את הקשר בינם לבין בוראם?

תשובה לכך נוכל אולי למצוא בתיאורו של הרמב"ם את המעלה הראשונה של הנבואה (מורה נבוכים חלק ב', פרק מה).

תחילת מעלות הנבואה, שילווה את האדם עזר אלוקי, יעוררו ויזרזו לעשות טובה גדולה בעלת ערך, כגון הצלת קבוצת חסידים מידי קבוצת רשעים, או הצלת חסיד גדול, או השפעה טובה על אנשים רבים **וימצא מצד עצמו לכך התעוררות ודחיפה לפעולה**, וזה נקרא רוח ה'. והאדם אשר ילווהו מצב זה, אומרים עליו שצלחה עליו רוח ה' וכו'... או היה ה' עמו וזו היא דרגת כל שופטי ישראל... זוהי גם דרגת כל משיחי ישראל החסידים...

ובהמשך (שם):

דע כי **בדומה לכח הזה, לא נפרד ממשה רבנו מעת שהגיע לגיל הבגרות ולפיכך נתעורר הרוג את המצרי ולנזוף בחוטא משני הנצים, ומחמת כח התוקף הזה בו, אפילו לאחר פחד וברח, כאש הגיע למדיין והוא זר ירא, כיוון שראה דבר עושק, לא יכול להימנע לסלקו ולא היה בכוחו לסובלו.**

ובכן כנראה שלא רק שאין סתירה בין מושג החסד הלקוח לכאורה מתחום המצוות שבין אדם לחברו, לבין מושג הנבואה הלקוח לכאורה מתחום המצוות שבין אדם למקום, אלא להיפך, יש התאמה גדולה מאוד והדרך להגיע לנבואה היא ע"י חינוך עצמי לקיים את כל המצוות ובעיקר את מצות החסד והאחריות כלפי כלל ישראל ובמיוחד כלפי החלשים.

5. סיכום

משה אם כן נבחר להנהיג את העם למרות מגרעותיו, בגלל אותה תכונה חשובה של מסירות נפש, שמי שזוכה לה ע"פ הגדרים שהרמב"ם מציב, זוכה כבר למדרגה הראשונה של הנבואה. דבר זה יכול ללמדנו עד כמה חשובה מסירות הנפש למען החלש והנדכא ועד כמה חשוב שננסה להתחנך ולחנך לקיומה באופן מלא, ולהעלותה לראש סולם הערכים שלנו ושל החברה הישראלית. מי יתן ונזכה כולנו להתחנך ולחנך לאור דמותו המופלאה של משה רבינו ונזכה במהרה לגאולה קרובה.